

Sergius Colliander

Kirkon jumalanpalvelus tähtää korkealle

Suomen ortodoksisen kirkon jumalanpalveluskäytäntö

Kirkon itäisen perinteen piirissä vakiintui yleisesti toisen vuosituhannen alkuvuosisatoina Palestiinassa 500-luvulta saakka toimivan pyhän Sabbaan (+ 532) luostarin käytäntöön perustuva jumalanpalvelusjärjestys eli tyvikon, jota usein nimitetään Jerusalemin tyvikoniksi. Vuosisatojen kuluessa tämä tyvikon on edelleen muuttunut, on tullut lisäyksiä ja supistuksia, vaikka nimi onkin säilynyt.

Suomen ortodoksisessa kirkossa on viime vuosisadalla vaikuttanut kolme eri jumalanpalvelusperinnettä, jotka yhdessä muutaman kreikkalaiselta kielialueelta peräisin olevan liturgisen piirteen kanssa ovat muodostaneet kirkkomme oman jumalanpalveluskäytännön.

Ensimmäinen näistä perinteistä oli vakiintunut Karjalan alueen maa-seutuseurakunnissa. Näissä noudatettiin pitkään käytäntöä, jossa juhlapäivinäkin yleensä ei toimitettu vigiliaa, vaan iltapalvelus illalla ja aamupalvelus aamulla ennen liturgiaa. Jumalanpalveluksen luonteesta voidaan arvioida, että se oli yksinkertainen ja psalmien ja hymnien sanomaa painottava. Olisi mielenkiintoista selvittää, elikö näissä seurakunnissa vanhaa lauluperinnettä, vai toivatko pääosin Pietarissa koulutetut lukkarit mukanaan hovikapellan laulukäytännöt.¹

Toinen jumalanpalvelusperinne oli vallitseva runsaat parisataa vuotta sitten syntyneiden maamme ensisijaisesti rannikkokaupungeissa sijaitsevista seurakunnissa. Laajan suosion saavuttaneet hovikapellan mallinuoittinokset ja 1800-luvun säveltäjien jumalanpalveluslaulujen sovitukset sävyttivät jumalanpalveluksia. Tällöin saattoivat usein korostua kuorojen (ja papiston!) esiintymistaidot tekstisisällön kustannuksella.

Suomessa vaikuttanut kolmas jumalanpalvelusperinne nojaa Laatokan Valamon käytäntöön, joka rakentui vanhan luostariperinteen pohjal-

le. Valamon saaren luostaritoiminnan tauottua 1600-luvun alussa tuli sata vuotta myöhemmin munkkeja merkittävästä Pohjois-Venäjän luostarista, jonka pyhittäjä Kirill Belozerskilainen oli perustanut vuonna 1393. Tulokkaiden tehtävänä oli elvyttää Valamon luostarin toimintaa. Mutta vasta 1700-luvun lopulla, kun pyhittäjä Nazari² saapui Sarovin luostarista Keski-Venäjältä³, elämä Laatokan Valamossa lähti uuteen nousuun. Pyhä Nazari toi mukanaan Sarovin luostarin luostarisäännön, mutta missä määrin tämä koski myös jumalanpalvelussääntöä on toistaiseksi selvittämättä. Oletettavasti kuitenkin yhteiset iltarukoukset ja niihin sisällytetyt yhteiset Jeesuksen rukoukset (ääneen ja hiljaa) ovat Sarovin luostarin perinnettä.

Selvää on, että Valamon jumalanpalvelukset 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa poikkesivat huomattavasti maamme seurakuntien käytännöistä. Luostarissa noudatettiin tarkoin jumalanpalveluskirjojen ohjeita. Tämä ei koskenut ainoastaan tekstien valintaa ja määrää, vaan myös kahden kuoron käyttämistä ja esitystavan painotuksien myötä syntyviä vivahteita.

Valamolainen jumalanpalvelusperinne kuuluu läpi niissä ohjeissa, jotka ovat 1950-luvulla julkaistujen papin vigilia- ja liturgiakäsikirjojen liitteinä. Tiivistäen voisi sanoa, että niille on ominaista vähäeleisyys ja täsmällisyys. Näiden ohjeiden vastuullisena toimittajana oli pappismunkki, myöhemmin arkkipiispa Paavali.

Ensimmäinen maailmansodan jälkeen Valamossa supistettiin jumalanpalveluksia voimavarojen hupenemisesta johtuen. Silloin jäivät pois aamupalveluksen raamatunoodit ja talvikautena toimitetut kokoöiset vigiliat. Supistamista jatkettiin toisen maailmansodan jälkeen Uudessa Valamossa, jossa mm. juhlapäivinäkin jouduttiin kohta tyytymään yhteen kuoroon kahden, antifonisesti laulaneen kuoron sijasta. Evakkomunkit ylläpitivät kuitenkin loppuun saakka valamolaisia sävelmiä, niiden rytmitystä ja dynaamisia vaihteluita sekä esitystavan porrastusta.⁴

Näiden kolmen esitystavan lisäksi on kreikkalaiselta kielialueelta Suomeen 1960-luvun jälkipuoliskolla siirtynyt esimerkiksi tapa aloittaa liturgia suoraan suuren ylistysveisun jälkeen, jolloin jätetään väliin aamupalveluksen loppu ja hetket. Samoin on erikseen toimitettavan aamupalveluksen palauttaminen aamuun saanut vahvistusta kreikkalaisella kielialueella säilyneestä käytännöstä. Jotkin kreikkalaiset seurakuntakäytännöt ovat tulleet käyttöön vasta vajaat kaksisataa vuotta sitten, mutta esimerkiksi pyhän Athos-vuoren luostareissa on säilynyt Jerusalemin tyypikon pitkälti samanlaisena kuin slaavilaisella kielialueella.

Jumalanpalveluksen dynaaminen luonne

Vuorokauden vanhimmat ja vivahteikkaimmat jumalanpalvelukset ovat iltapalvelus ja aamupalvelus, jotka toimivat kirkon jäsenten hengellisen elämän kasvualustana. Näiden jumalanpalvelusten viettämisen lähtökohteisena ajankohtana on valon hiipuminen ja valon sarastus.

Valon ja pimeän vaihtelut ovat ikimuistoisista ajoista olleet ihmisille erityisen hengellisen aktiviteetin pontimina. Näin jatkuu myös kirkossa. Varhaiskirkon ajan juutalaisen jumalanpalveluksen elementtejä käyttäen on ensimmäisten vuosisatojen aikana vähitellen rakentunut omintakeisia kirkon jumalanpalvelusjärjestyksiä, jotka vanhatestamentillisten piirteiden ohella sisältävät kirkon rukouksia ja hymnejä.

Näiden jumalanpalvelusten muuttumattomat ja muuttuvat tekstit ohjaavat rukoilijan mieltä, antavat virikkeitä ja avaavat yhä uusia näköaloja kunkin elämäntilanteen vaihteluiden ja elämänkaaren vaiheiden mukaan. Näiden rukousten ja laulujen saattelmana menee Kristuksen seuraaja huoneeseensa, sulkee oven ja rukoilee Isää, joka on salassa. Jumalanpalvelusten ja yksityisen rukouselämän vahvistamana hän rohkenee osallistua pyhään liturgiaan ja ehtoollisen mysteeriin.

Iltapalveluksen ja aamupalveluksen kuluessa vuorottelevat kiinteät osat – eli psalmit, tunnusomaiset ilta- ja aamuhymnit sekä ekteniat – vaihtuvien osien kanssa. Näitä ovat stikiirat, troparit, kanonit ja kontaktit. Kiinteät osat luovat jumalanpalveluksen puitteet ja sen tunnistettavuuden. Rukoilijaa kannustetaan syventämään kiinteiden osien sisäistämistä. Ne ovat samalla hyvin vanhoja osia jumalanpalvelusta, jotka sitovat tässä ja nyt toimitettavan palveluksen yhdeksi lenkiksi ketjuun, joka jatkuu varhaiskirkon aikoihin asti.

Vaihtuvien osien kohdalla niiden perinteen mukainen hallinta edellyttää valmistautumista ja huolellista paneutumista. Suurina juhlina käytetään vain kyseisen juhlan tekstejä, mutta sunnuntaisin tulisi ylösnousemustekstien lisäksi myös tulla esille päivän pyhä muisto, toisin sanoen kalenteripäivän mukaisen pyhän ihmisen tai merkittävän ihmeen muistoon liittyvät hymnit. Arkisin taas viikonpäivän mukainen muisto ja päivän pyhä muisto yhdistetään. Herran ja Jumalanäidin juhlien esi- ja jälki-juhlina otetaan niin ikään huomioon myös päivän pyhä muisto.

Tarkoituksenmukaisella tavalla sovellettuna nämä kirkon perinteen mukaiset käytännöt eivät johda ”ylipitkiin” jumalanpalveluksiin, kuten

toisinaan pelätään. Johdonmukaisesti ja samaa paikallisesti sovellettua käytäntöä noudattamalla jumalanpalvelus johdattaa rukoilijaa lähestymään kirkon kunnioittamia pyhiä ihmisiä ja tapahtumia. Ne tulevat vuosien kuluessa osaksi jokaisen kirkossakävijän hengellistä pääomaa. Näistä kokemuksista avautuvat näköalat ovat saatavilla silloinkin, kun elämässä joudumme kohtaamaan vaikeuksia.

Luotsaavien erityinen vastuu

Iltapalvelus ja aamupalvelus ovat ennen muuta laulajien ja lukijan toimintakenttää. Papin osa on aloittaa ja lopettaa palvelus, hiljaa rukoilla iltarukoukset ja aamurukoukset ja lausua ekteniat. Juhlapalveluksissa tulee lisäksi illan saatto ja polyeleo-osuus, jossa on pieni ylistysveisu ja evankeliumi. Mutta olennaisesti nämä palvelukset ovat tekstipainotteisia, esitettiinpä tekstit sitten laulaen tai lukien. Kiinteiden ja vaihtuvien tekstien seuraamisessa ja ymmärtämisessä olisi papiston oltava esimerkkinä. Rukouksellisen mielialan tulisi vallita ikonostaasin kummallakin puolen jumalanpalvelusten kaikkien vaiheiden aikana.

Esitystavan painotus on Suomen nykyisessä jumalanpalveluskäytännössä jäänyt vähälle huomiolle tai se on ”jäänyt unhoon”. Vaihtumattomien tekstien kohdalla laulajamme kyllä pyrkivät juhlapäivinä löytämään juhlallisempia vaihtoehtoja, mutta juhlapäiviin varsinaisesti liittyvät laulut lauletaan useimmiten jo kuluneita ja toisinaan leipääntyneesti esitettyjä hovikapellasävelmiä käyttäen. Jumalanpalvelusohjeissa on kuitenkin etenkin juhlien kohdalla suoraan sanottu, mitä lauluja olisi laulettava juhlallisesti. Lisäksi on aikanaan polvesta polveen siirtynyt tämän aspektin perinne. Valamossa laulettiin esimerkiksi sunnuntaivigilian dogmistikiirat omintakeisia juhlavia sävelmävariantteja soveltaen. Luostarisävelmien luonne sallii hyvin niiden esittämistä pienellä kuorolla tai yksittäin.

Jumalanpalveluksen toimittaminen ei kuitenkaan ole vain tekninen suoritus, jossa rukoukset, liturgiset eleet ja äänenkäyttö osuvat kohdalleen, vaan ennen muuta hengellisen läsnäolon ja keskittymisen koetinkivi. Yksityisen rukouksen hedelmät tulevat näkyviin yhteisessä jumalanpalveluksessa ja yhteisen jumalanpalveluksen antama lohdutus ja tuki kannustavat yksityiseen rukoukseen.

Laulajan tai laulajien samoin kuin lukijankin olisi valmistauduttava jumalanpalvelukseen huolellisesti. Tämä tarkoittaa sitä, että tulisi lukea esitettävät vaihtuvat tekstit läpi itsekseen niin, että ymmärtää niiden loogisen rakenteen ja sanoman. Vasta tämän ymmärrettyään on laulajan tai lukijan mahdollista välittää tekstin rikkautta kuulijoille.

Ääni kantaa mukanaan monia sanattomia viestejä. Lauoipa tai lukipa miten resitatiivisen neutraalisti tahansa, kuulijalle välittyy tiedostamattakin mielikuva siitä, onko esittäjä todella ”mukana” siinä, mitä hän laulaa tai lukee.

Kirkossa olemme kaikki rukoilijoita: kirkkokansa yhtä hyvin kuin kanttorit, laulajat, lukijat, ponomarit, diakonit ja papit. Ne, joilla on aktiivinen tehtävä jumalanpalveluksen kulussa, eivät ehkä koko ajan voi saavuttaa samaa keskittymisen tasoa kuin ne, jotka ovat paikalla yksistään rukoillakseen. Mutta aktiivisten tehtävien välillä voi keskittymisen tasoa syventää, seurata meneillään olevan palveluksen osan sisältöä ja rukouksellisesti yhtyä siihen. Näin olisi vältettävissä surkea vaikutelma siitä, että palveluksissa ovat läsnä toisaalta ”esiintyjät” ja toisaalta ”yleisö”.

Kirkon jumalanpalvelus tähtää korkealle. Lähestymme yhdessä Jumalaa kulkien hänen pyhän Äitinsä ja kaikkien aikakausien pyhien saaton jatkeena hänen valoaan kohti. Tämä lähtökohta on perustana sille, että kaikki, mitä jumalanpalvelukseen liittyy, on kehittynyt sellaisiksi muodoiksi, joiden tarkoituksena on edesauttaa rukoilijoiden liikettä kohti iankaikkista elämää, taivaan valtakuntaa.

Jatkumo

Jumalanpalvelukset siirtävät meidät rukouksen kautta ikuisen elämän ulottuvuuden tuntumaan. Jumalanpalvelus on tapahtuma, joka ylittää ajan ja paikan rajat. Muistan hyvin 1970-luvun alun Valamon vanhan kirkon, jossa vaikkapa aamupalveluksen alussa ei isä Simforianin ja lukijan ja laulajan lisäksi ehkä ollut ketään. Isä Simforian suoritti kuitenkin suitsutuksen kirkkosalia kohti kuten tavallisesti. Silloin tuli voimakas kokemus yhteisen rukouksen jatkumosta: suitsuttaminen ei kohdistu vain (toisiina puuttuviin) läsnäolijoihin, vaan kaikkien aikojen rukoilijoihin, koko Jumalan kansaan. Tänä aikana, seuraavassa jumalanpalveluksessa olemme me vetovastuussa, rukoilijoina tai luotsaajina. Jumala meitä auttakoon.

Viitteet

- ¹ Pietarissa toimivan hovin a capella -kuoron 1800-luvulla suurina painoksina levinnyt sävelmistö pohjautuu etelävenäläisiin sävelmiin, jotka on harmonisoitu aikansa länsimaisen maun mukaisiksi. Katso tarkemmin Harri, Jopi, *St. Petersburg Court Chant and the Tradition of Eastern Slavic Church Singing*, Turun Yliopiston julkaisuja, sarja B, osa 340, Turku 2012 <<http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-4864-2>>
- ² Syntynyt v. 1735, kuoli v. 1809, Valamon luostarin johtajana 1782–1801, tarkemmin katso esim. Synaksarion, helmikuu, Ortodoksisen kirjallisuuden julkaisu-neuvosto 2007, 361–364.
- ³ Nižni Novgorodin alueella sijaitseva luostari, jonka perustamisvuosi on 1706. Luostari tuli kuuluisaksi pyhittäjä Serafim Sarovilaisen (1759–1833) kilvoittelu-paikkana. Luostarin toiminta keskeytyi vuonna 1927 ja alkoi uudestaan vuonna 2006. Vrt. <http://www.sarov-monastery.org/>.
- ⁴ Igumeni Simforianin (1892–1981) kirjoittajalle 1970-luvun alussa välittämä tieto valamolaisen jumalanpalveluskäytännön vaiheista 1900-luvulla.